

Sandler, Bella

"Pisma pedagogiczne", Stanisław Karpowicz, Wrocław [etc.] 1965 : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 10, 243-246

1967

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

wkład angielskiej klasy robotniczej w dzieło walki o demokratyzację szkolnictwa, wzbudzi żywe zainteresowanie nie tylko wśród historyków oświaty, lecz i wśród historyków dziejów politycznych. Znajduje w niej czytelnik

ogromne bogactwo różnorodnych informacji oraz szereg odkrywczych i nieraz zaskakujących wniosków, stawiających niejedno zagadnienie w zupełnie nowym świetle.

Józef Miąso

Stanisław Karpowicz, *PISMA PEDAGOGICZNE*, wybór, wstęp, opracowanie Ryszard Wroczyński. Komitet Nauk Pedagogicznych i Psychologicznych Polskiej Akademii Nauk, Biblioteka Klasyków Pedagogiki, Pisarze polscy. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław—Warszawa—Kraków 1965, s. LXX+503.

„Karpowicz znany jest i ceniony jako pedagog-teoretyk o bardzo wybitnej indywidualności. Jego osobisty pogląd na zagadnienia wychowawcze bardzo często staje w krańcowym przeciwieństwie do zapatrywań przez ogół wyznawanych”. Jest to bardzo powściągliwe i celne określenie osoby i działalności Stanisława Karpowicza, widzianego oczami innej wybitnej przedstawicielki współczesnego mu polskiego środowiska pedagogicznego przełomu XIX i XX wieku — Izy Moszczeńskiej. Charakterystyka ta bardzo dobitnie wskazuje na dwa znamienne zjawiska. Pierwszym jest szacunek i uznanie, jakim cieszył się autor świetnego studium *Ideaty i metoda wychowania społecznego w węższych kręgach fachowych*, drugim, iż mimo że odgrywał w polskim środowisku pedagogicznym wybitną rolę, był w nim zarazem dosyć odosobniony. Uchwycenie tego splotu zjawisk zawdzięczamy m. in. temu, iż autorka przytoczonej opinii zajmowała stanowisko ideowe dosyć odległe od Karpowicza. W każdym razie łatwo stwierdzić, że poglądy pedagogiczne Karpowicza nie zyskały sobie nigdy większej popularności, ani za jego życia, ani w okresie dwudziestolecia międzywojennego.

Różne zapewne były powody ograniczonego rezonansu idei naukowo-pedagogicznych Karpowicza. Na pewno składał się na to fakt, że jego dorobek pisarski długo nie był scalony, a za życia pedagoga raczej rozproszony po

czasopismach, poza jedną obszerniejszą publikacją i pomniejszych broszurami. Nie mniejszy wpływ na ograniczoną popularność idei Karpowicza posiadało także i to, że zamierzone przez niego najambitniejsze dzieło — konstrukcja nowoczesnego systemu pedagogicznego — pozostała nieukończona i znana jest przeto tylko fragmentarycznie.

Jest coś zdumiewającego w tym, że ten uczony-samouk, typ tak charakterystyczny dla polskich stosunków kulturalnych końca XIX wieku, podjął próbę najambitniejszą z tych, na jaką zdobyć się może badacz — próbę stworzenia pełnego systemu pedagogiki „osnutej — jak pisał — na podstawach naukowych”. Zadania tego nie zdołał wypełnić. Można to tłumaczyć względami subiektywnymi, życiowymi, itp. Wydaje się jednak, że przerastało to już wówczas możliwości jednego pedagoga. Ostatnim, pełnym, całościowym systemem pedagogiki był bodaj system Spencera. O systemie Karpowicza w tych fragmentach, w których został opracowany, można powiedzieć, że znajdował się co najmniej tyleż w opozycji, co był zbliżony z systemem pedagogicznym wielkiego pozytywisty. Jeżeli zależności dadzą się wykryć w zakresie problematyki, to opozycja — na pewno w konkretnych rozwiązaniach i perspektywach. Widać to zupełnie wyraźnie w samym zarysie systemu, a więcej jeszcze może w tych jego fragmentach, które autor zdołał napisać nim wybuch

pierwszej wojny światowej, ciężkie doświadczenia osobiste i przedwczesna śmierć przerwały pracę nad tym wielkim zamierzeniem.

Raz po raz przychodzi bowiem w wypadku systemu pedagogicznego Karpowicza stwierdzić, że pozostał on nieukończony. Ten stan rzeczy pozwala nam należycie ocenić wysiłek, jaki włożyły edytki pierwszego wydania *Wyboru pism* Stanisława Karpowicza — prof. Maria Librachowa i Nelly Samotyhowa. Wybór ten ukazał się w 1929 roku i należy stwierdzić, że był skonstruowany dość ryzykownie. Prof. Librachowa podjęła się próby całościowej rekonstrukcji systemu wychowawczego Karpowicza, i to zadecydowało o układzie owego wyboru. Prof. Librachowa oparła się głównie na rękopisie tzw. *Planu pedagogiki osnutej na podstawach naukowych*, napisanego w 1914 roku, oraz na kilku jeszcze rozprawach rękopiśmiennych i wcześniej drukowanych, jak zwłaszcza na broszurze *Jakiej potrzeba nam szkoły*. Taki układ *Wyboru* spowodował, iż akcent jego padał raczej na konsekwencję niż ewolucję poglądów i wiedzy pedagogicznej Karpowicza. Pierwsza więc po śmierci Karpowicza ambitna próba popularyzacji jego idei pedagogicznych i naukowych, chociaż dokonana z entuzjazmem i głęboką wiarą w jego nowatorską rolę w rozwoju pedagogiki w Polsce, nie zyskała jednak szerszego echa, na jakie na pewno pisma tego wybitnego pedagoga polskiego zasługiwały i zasługują.

Dopiero ostatni okres, po 1945 roku, przyniósł szersze zainteresowanie dla dorobku naukowego Karpowicza, co znalazło wyraz w pracach Karwackiej, Chmaja, Wroczyńskiego, Kalabińskiej. Najważniejszym w tej mierze zjawiskiem jest niewątpliwie całkowicie nowa edycja obszernego wyboru *Pism S. Karpowicza*, opracowana przez prof. Ryszarda Wroczyńskiego i opatrzona jego wnikliwym wstępem. Prof. Wroczyński przyjął praktyczniejsze i wie-

rzytelniejsze, niż edytki pierwszego *Wyboru*, rozwiązanie, gromadząc prace pedagogiczne Karpowicza w porządku chronologicznym, a tam, gdzie uległ on zachwianiu, miał za sobą sankcję samego autora, który jeszcze w roku 1897 zebrał i wydał w książce: *Cel i zadania wychowawcze. Szkice pedagogiczne* swoje ważniejsze prace, łącząc je według porządku problemowego, a nie w kolejności czasu ich powstania.

W ten sposób w nowym *Wyborze* znalazły się najważniejsze prace pedagogiczne Karpowicza, począwszy od rozprawy z 1892 r. (Karpowicz zaczął ogłaszać swoje prace w 1890 r.) po prace ogłaszane w ostatnich latach przed pierwszą wojną światową, rękopis *Planu pedagogiki osnutej na podstawach naukowych* w 1914 r., opublikowany w 1929 roku po śmierci jego autora w wspomnianym już tu pierwszym *Wyborze* pism pod redakcją prof. Librachowej.

Dzięki takiemu układowi oraz bibliografii pism podanej w porządku chronologicznym w edycji, opracowanej przez prof. Wroczyńskiego, bardzo wyraźnie zarysowują się dominanty zainteresowań pedagogicznych różnych etapów twórczości naukowej Karpowicza, która rozwijała się w praktyce przez ćwierć wieku (1890—1914). Jeśli we wczesnych pracach dominuje tendencja do określenia stosunku problematyki wychowania do przyrodoznawstwa, stanu współczesnej wiedzy psychologicznej, socjologicznej, życia społeczno-ekonomicznego — *Przyrodoznawstwo w wychowaniu elementarnym* (1891), *Cel i zadania wychowania wobec ewolucji społecznej* (1892), *Poprawa stosunków życiowych jako cel wychowania i Walka z egoizmem i rozwój uczuć altruistycznych* (obie z 1894), *Wiedza przyrodnicza wobec prądów życia ostatniej doby* (1895), *Nauki przyrodnicze w życiu i wychowaniu* (1896), *Przyrodoznawstwo i kultura umysłu*, *Przyrodoznawstwo jako szkoła myślenia* (obie z 1896) — to w dalszych fazach twór-

czości naukowej Karpowicz koncentruje się najwięcej na problemach celów i metod wychowania, skupiając zwłaszcza uwagę na zagadnieniach wszechstronnego rozwoju osobowości ludzkiej (*Uczucia w twórczości artystycznej* i *Zaniedbana dziedzina (etyka)* (obie z 1897), *Harmonia w wychowaniu* (1898), liczne prace z zakresu wychowania fizycznego w następnych latach.

Dla najdojrzałszej fazy rozwoju twórczości naukowo-pedagogicznej Karpowicza charakterystyczne jest chyba wzmożone zainteresowanie dla problematyki kształtowania indywidualności w procesie wychowawczym. Już same tytuły rozpraw są znakami wywoławczymi: *Indywidualność w życiu i wychowaniu* (1900), *O ideały wychowawcze* (1900), *Indywidualizm i Indywidualność* (obie z 1901), *Od karności dobrowolnej do niewoli* (1919), *(Indywidualność i jej kształtowanie* (1912), a mniej więcej pośrodku tego okresu najwybitniejsza chyba praca pedagogiczna Karpowicza — *Ideały i metoda wychowania społecznego* (1907).

Intencją autora wstępu było zanalizowanie niektórych podstawowych problemów naukowego systemu pedagogicznego Karpowicza. Prof. Wroczyński konfrontuje je ze współczesnymi postępowymi teoriami wychowania i ukazuje nowatorstwo i wartość inspirującą ujęć Karpowicza. „Naturalną jest rzeczą — stwierdza autor wstępu — że część szczegółowa pedagogiki Karpowicza w większym stopniu niż jego ogólne partie posiada dziś znaczenie historyczne” (s. XLIII). Bardzo ważne to sformułowanie. Z systemami pedagogicznymi przeszłości najczęściej bywa przecież przeciwnie. Czym się więc ten dość wyjątkowy wypadek tłumaczy? Na pewno bardzo ogólnym charakterem dyrektyw generalnych, ale nie to jest chyba najważniejsze. Istotniejsze było to, iż ogólne założenie systemu pedagogicznego Karpowicza, oparte na najbardziej nowatorskich osiągnięciach wiedzy, w tym i nauk społecznych, były

skierowane w przyszłość. Ku takim celom wychowawczym, które winny się realizować w społeczeństwie wolnym od ucisku klasowego. I chyba to sprawia, że współczesny badacz myśli pedagogicznej przełomu XIX i XX wieku dostrzeżga w twórczości tego pedagoga, podobnie jak u Dawida, Krzywickiego, Nałkowskiego, tyle myśli pobudzających — jak to stwierdza prof. Wroczyński — „do refleksji i zastanowienia”.

Prof. Wroczyński zwraca słusznie uwagę, że Karpowicz swoimi koncepcjami wychowania dla potrzeb działalności społecznej oraz roli pracy w procesie wychowania wyprzedzał współczesnych pedagogów, między innymi najbardziej znanego amerykańskiego rzecznika tych koncepcji Johna Deweya, którego podstawowe prace ukazały się później. Jeśli prekursorstwo w tej mierze Karpowicza jest niewątpliwe, a co najmniej współtowarzyszy najbardziej nowatorskim współcześnie systemom wychowawczym, to nasz pedagog zawdzięczał to zapewne temu, iż bardzo świadomie nawiązywał, nie w tym jednym chyba wypadku, do szeroko pojętej socjalistycznej tradycji traktowania wychowania jako składnika całokształtu życia społecznego oraz wiązania procesów wychowawczych z pracą. W tym konkretnym wypadku najwięcej inspirujący był zapewne Robert Owen, którego Karpowicz nie tylko znał i cenił, ale nazywał wprost „geniuszem” i uważał go „za jednego z mistrzów, których zasługi jeszcze nie oceniono należycie” (s. 381).

Idee pedagogiczne Karpowicza mają wyraźny rodowód intelektualny, sięgający oświecenia zarówno francuskiego, jak i polskiego (Helwecjusz, Staszic, Komisja Edukacji Narodowej). Nawiązują do niego swoim optymizmem oraz nadziejami umocnionymi doświadczeniami społecznymi, naukowymi i pedagogicznymi XIX wieku, których jednym z ważnych dla Karpowicza składników były idee socjalizmu.

Chociaż twórczość naukowo-pedago-

giczna Karpowicza nigdy nie skupiła na sobie większej uwagi i chociaż do dziś dnia poza wąskim kręgiem specjalistów nie jest szerzej znana, to coraz wyraźniej staje się widoczne, iż stanowi ona

jeden z najważniejszych składników postępowej myśli pedagogicznej w Polsce na przełomie XIX i XX wieku.

Bella Sandler

DIE LEHRER IM ANTIFASCHISTISCHEN WIDERSTANDSKAMPF DER EUROPÄISCHEN VÖLKER (1933—1945), Potsdam 1965.

W dniach 22—25 listopada 1965 r. obradowała w Poczdamie II Międzynarodowa Konferencja historyków oświaty i pedagogów. Tematem obrad był udział nauczycieli w walkach antyfaszystowskich w latach 1933—45. Organizatorem Konferencji był zespół do badań nad problematyką *Schulpolitische und pädagogische Traditionen der deutschen Arbeiterbewegung* przy Wyższej Szkole Pedagogicznej w Poczdamie. Poza Niemiecką Republiką Demokratyczną udział wzięli przedstawiciele: Bułgarii, Czechosłowacji, Polski, Węgier i Związku Radzieckiego.

Delegacja bułgarska przedstawiła 2 referaty: członka Bułgarskiej Akademii Nauk, prof. dr Savy Ganowskiego i prof. Uniwersytetu w Sofii dr Najden Czakarowa. W obydwu wystąpieniach podkreślono długoletnie tradycje postępowego odłamu nauczycielstwa bułgarskiego w walce z narastającym w okresie międzywojennym faszyzmem. Profesor Ganowski omówił szczegółowo udział nauczycielstwa w powstaniu klasy robotniczej w Bułgarii we wrześniu 1923 r. W wyniku represji popowstaniowych około 3000 nauczycieli bułgarskich pozbawionych zostało prawa nauczania, poważna liczba nauczycieli, będąca we władzach powstańczych, została zamordowana. Pomimo tak znacznego osłabienia postępowego odłamu nauczycielstwa walka z wychowaniem faszystowskim toczyła się przez cały okres międzywojenny. Szereg pism tego okresu, jak „Sovremenna Missel” (1934—1938), „Nautschen pregled” (1938—1942), demaskowały cele wychowawcze faszyzmu, szczególnie reakcyjną rolę Ko-

ściola w bułgarskim systemie wychowawczym, wskazując równocześnie na aktualne osiągnięcia oświatowe w Związku Radzieckim.

Profesor Czakarow omówił obecną historiografię przedmiotu, podkreślając, że po II wojnie światowej ukazało się w Bułgarii wiele prac analizujących dorobek ideowy i organizacyjny szkolnictwa bułgarskiego okresu międzywojennego. Zwrócił on uwagę, że badania współczesne w tej dziedzinie mają nie tylko cel ściśle naukowy, ale są niezwykle ważne dla patriotycznego wychowania młodzieży i wyjaśniania na rodzinnym gruncie istoty faszyzmu.

Czechosłowację reprezentowali: docent Uniwersytetu w Pradze dr Josef Cach, prodziekan Uniwersytetu w Ołomuńcu dr Zdenek Filip oraz docent Uniwersytetu w Bratysławie dr Josef Madej.

Delegacja czechosłowacka zajęła się głównie dwoma zagadnieniami: antyfaszystowskim ruchem nauczycielskim na Morawach oraz na terenie autonomicznego faszystowskiego państwa słowackiego. Północne Morawy były terenem pogranicznym, z dużą stosunkowo liczbą ludności niemieckiej. Problemy szkolnictwa dwujęzykowego, współpracy nauczycieli czeskich i niemieckich były od początków istnienia Republiki Czechosłowackiej źródłem konfliktów i podłożem narastającej propagandy nacjonalistycznej. Szczególnie cenna w tych warunkach była współpraca nauczycieli czeskich i niemieckich w komunistycznej organizacji „Leva Fronta” i czasopiśmie „Ucitelske Noviny”. Walka z nacjonalizmem i szowinizmem